

Людмила ПЕТРОВА

Засади формування економічних відносин у діяльності бібліотеки

Здійснено аналітичний огляд засад формування економічних відносин у діяльності бібліотеки, проаналізовано джерела їх виникнення та розвиток. У статті доводиться, що трансформація бібліотечної сфери в мінливих умовах соціально-економічних перетворень характеризується прийняттям бібліотекою економічних пріоритетів розвитку, активним входженням у ринкові умови життєдіяльності.

Сучасна бібліотека пройшла динамічний шлях поетапного розвитку, економічний контекст якого зумовив зміну уявлень про її місію, сутність, функції, діяльність. Нова соціально-економічна реальність, в яку інтегрується бібліотека, викликала до життя принципово нові підходи до організації різних аспектів функціонування: збереження, формування і використання своїх ресурсів, створення інформаційного потенціалу, впровадження техніко-технологічних новацій, розширення соціально-комунікативної діяльності, застосування нетрадиційних сервісних форм обслуговування користувачів шляхом надання необхідних їм бібліотечно-інформаційних продуктів і послуг.

Існуючий стан діяльності бібліотеки характеризується необхідністю економічно ефективної і соціально орієнтованої стратегії розвитку, стимулювання окремих пріоритетних напрямів, технологічного удосконалення, що потребує розробки ґрунтовних теоретико-методологічних основ її трансформації, формування концептуальних підходів до адаптації в новому економічному середовищі, переорієнтації від стратегії функціонування до наступальної, динамічної ринкової стратегії розвитку. Саме тому одне з найактуальніших завдань української бібліотечної науки – теоретична розробка назрілих проблем функціонування бібліотеки на основі ґрунтовного дослідження генезису її феномену в сучасному суспільстві.

На жаль, слід визнати, що рівень теоретичного опанування бібліотечної проблематики в Україні залишається недостатнім. Незважаючи на розробку окремих актуальних напрямів насправді продуктивне, комплексне, багатоаспектне дослідження, яке б теоретично і конструктивно синтезувало систему нових уявлень про бібліотеку, визначило етапність її розвитку і процеси економічної адаптивності, проаналізувало зміни в функціонально-технологіч-

них, інформаційно-сервісних, організаційно-управлінських формах діяльності, досі відсутнє. Інакше кажучи, сучасній бібліотечній науці бракує теоретичних і методологічних знань з нагальних проблем трансформації бібліотеки як важливої і необхідної українському суспільству соціальної інституції у контексті економічних процесів розвитку держави.

Оскільки одним із важливих завдань дослідження є виявлення витоків формування економічних аспектів діяльності бібліотеки та економічних відносин у бібліотечній сфері, звернемося до історичних джерел. Так, у працях першої конференції наукових бібліотек УСРР у 1926 р. С. П. Постернак відзначав, що 1924 – 25-ті роки були роками постановки проблеми науки в Україні, і одна із них полягала в тому, що наукові бібліотеки мають стати справді могутнім чинником в економічному, політичному і культурному житті УСРР [19, 38]. Вартий уваги такий факт: економічні завдання наукових бібліотек, серед яких сприяння розвитку «продукційних сил і перебудування народного господарства» висувались на перше місце, випереджаючи політичні, культурні та інші завдання.

Необхідно зазначити, що поняття «наукова бібліотека» в 20 – 30-ті роки трактувалося досить широко. Спираючись на, безумовно, неприйнятне з сучасної точки зору визначення «науковості» на підставі чотирьох ознак: ведення науково-дослідної і науково-навчальної роботи, наявності і відповідного упорядкування книжкового фонду, – до наукових відносили не тільки бібліотеки наукових установ, але й центральні наукові бібліотеки, великі публічні, бібліотеки відомств, господарських установ, вищих навчальних закладів [17, 38].

З-поміж наукових публікацій тих часів заслуговує на увагу стаття А. Д. Балики «Активізація роботи в наукових бібліотеках», в якій він визначає сутність «соціально-педагогічної» роботи з читачами [5]. Посилаючись на італійського автора Піло, який ще в 1893 р. поділив бібліософію на бібліоло-

Петрова Людмила Григорівна, докторант КНУКіМ.

гію, бібліографію і бібліотекономію, він подає своє бачення проблеми. Роботу бібліотеки з читачем він поділяє на бібліографію, бібліопсихологію, бібліосоціологію, критичну методику читання та бібліотекономію, визначаючи останню як «зовнішню роботу бібліотекаря і бібліотеки». Отже, існувало певне розуміння наявності потенційних можливостей щодо зовнішньої діяльності бібліотеки, зокрема, спрямованої на сприяння економічному зростанню держави. Стосовно економічних аспектів безпосередньо роботи бібліотеки, то вони зводилися до завдань покращання матеріальної бази, зокрема «що до господарчих і науково-операційних асигнувань на наукові бібліотеки, і що до зарплатні бібліотекарям наукових бібліотек» [23, 38].

Ю. Меженко у статті «Підсумки і деякі перспективи в українській бібліологічній роботі» зазначає, що бібліотекономія перебуває у стані гіршому, ніж будь-яка інша з бібліотекознавчих дисциплін. Пояснення цьому становищу він вбачає в тому, що «бібліотечна практика підперта безграмотною літературою, зв'язує бібліотекономів наших і нав'язує їм трафаретні методи, в значній мірі вбиває ініціативні думки. Ми ведемо нашу бібліотечну роботу не науково виробленими методами, а сліпо виконуючи індивідуальні інструкції того, або іншого керівника. Бібліотекономія наша так само ще не має досить сировинного матеріалу. І навіть найпростіших статистичних цифр ми не маємо. І тому так тяжко робити будь-які наукові висновки» [23, 44].

Щодо терміна «бібліотекономія», то, на думку Б. Каланжа, він розуміється як або сукупність практичних знань і вмінь, не пов'язаних з історією, інформатикою, соціологією або лінгвістикою, або як сукупність різних методів і процедур, не пов'язаних з управлінням чи обробкою документів [16]. Залишаючи відомому французькому бібліотекознавцеві право пошуку шляхів самоідентифікації бібліотечної діяльності і науки та легітимності бібліотечної професії, зауважимо, що термін «бібліотекономія» походить з французької мови. Слово «bibliothéconomie» перекладається на українську мову і як бібліотекознавство, і як бібліотечна справа, тобто трактується досить широко (як наука і як діяльність). Факт існування двох зазначених понять у нашій мові та одного – «бібліотекономія» – з подвійним значенням у французькій мові, на думку бібліотекознавця-перекладача А. Н. Широкова, має етимологічне пояснення і не несе в собі антагонізму [16]. Очевидно, саме цей факт пояснює широке використання терміна «бібліотекономія» в минулі часи та причину відмови від нього сучасних вітчизняних бібліотекознавців.

У наступні десятиліття діяльність бібліотеки була підпорядкована єдиній меті – сприяти вихованню ідейного, активного, всебічно розвиненого члена суспільства з марксистсько-ленінським світоглядом та забезпечувати суспільну потребу у підвищенні освітнього і професійного рівня населення відповідно до потреб часу. Це було зумовлено жорсткою ідеологізацією соціальної сфери в державі та плановою економікою. встановленням відповідної тоталітарної соціально-економічної моделі життєдіяльності соціалістичного суспільства.

На противагу соціалістичній моделі способу життя, у країнах заходу, особливо після Другої світової війни, яка змінила геополітичну і економічну карту світу, динамічного розвитку набула інша модель життєдіяльності суспільства. Характерною тенденцією розвитку держав Заходу були процеси демократизації та модернізації економіки, що зумовило орієнтацію на соціальні права і потреби особистості, а також людські ресурси як виробничий економічний аспект суспільних відносин. Підсумком цього розвитку стало створення такої соціально-економічної моделі життєдіяльності суспільства, в якій відносини між його членами в процесі розподілу і споживання суспільного продукту базуються на основі товарно-грошових відносин, рушійною і стимулюючою силою є потреба, а сферою існування – ринок. У контексті цих змін бібліотеки західних держав визначали своє місце в системі соціальних інституцій держави, задовольняючи інформаційні запити користувачів та сприяючи формуванню інтелектуального потенціалу суспільства. Отже, бібліотека як важливий соціальний інститут, зазначав Дж. Х. Шира, розвивалась відповідно до політичних, економічних, технологічних, соціальних змін у суспільстві [10, 52].

Функціонування бібліотеки в умовах соціалізму, як і всієї сфери культури, віддзеркалювало обмежений характер товарно-грошових відносин, відмирання принципу відшкодування, оплатності послуг. Разом з тим, дослідження процесів розвитку сфери культури засвідчували, що певна її частина, навіть в умовах соціалізму, має платний характер. Це давало підставу дослідникам робити висновки про існування у цій сфері закону попиту і пропозицій та стверджувати можливість застосування принципів господарського розрахунку.

Важливою віхою на шляху прийняття економічного розуміння функціонування соціальних інститутів нематеріальної сфери стала реформа народного господарства 1965 року. Вона зумовила зародження процесів взаємопроникнення економіки і культури, які опосередковувалися соціалістичними

виробничими відносинами, заснованими на суспільній власності засобів виробництва. Саме всередині 60-х років було здійснено спробу заклас-ти нову модель життєдіяльності суспільства, яка б ґрунтувалася на лібералізаційних засадах, зокрема впровадженні госпрозрахунку. Але цей механізм не був і не міг бути ефективно використаним за тих умов. Життя потребувало нової економічної моделі, яка б використовувала потенціал людини, давала можливість розкритися і на мотиваційних засадах сформуванню своєї діяльності, як справедливо вважає В. Геєць [11, 17].

З метою висвітлення ретроспективної картини динаміки бібліотеки, як важливої складової галузі культури, розглянемо найбільш значні дослідження, які відображають формування характерних для різних періодів поглядів і підходів до економічних аспектів діяльності. Однією з перших спроб підходу до розгляду культури як окремої галузі народного господарства став тематичний збірник «Економіка культури», підготовлений Московським державним інститутом культури у 1972 р. На увагу заслуговує вміщена в ньому одноіменна стаття І. І. Пунанова [13, 14, 39]. Так, він стверджує, що в широкому розумінні культура, як галузь народного господарства, займається виробництвом і розподілом знань. Тому необхідно розуміти культуру як галузь народного господарства, що об'єднує культурно-освітні заклади – бібліотеки, клубні заклади, музеї, народні університети, парки культури і відпочинку та деякі інші. Серед «деяких інших» закладів І. І. Пунанов називав школи та інші навчальні заклади, спираючись на наявність у їх діяльності суспільних функцій. З таким підходом, безумовно, не могли погодитися бібліотекознавці, вважаючи хибним твердження про існування знаку рівності між суспільними функціями, що їх виконують навчальні заклади та культурно-освітні [11, 27].

Вивчаючи економічні аспекти діяльності закладів культури, С. В. Новіков доходить висновку, що саме в цей час виникають умови для формування нової економічної науки – економіки сфери культури [14, 27]. У процесі її дослідження він визначив проблеми, які вивчає економіка культури. Зокрема, це такі:

- ♦ науково-методологічні, в основі яких лежить пізнання об'єктивних закономірностей розвитку культури як галузі невиробничої сфери народного господарства і її взаємозв'язків з економічною основою суспільства;
- ♦ організаційно-функціональні, в основі яких – необхідність опанування формами і методами управління, організації і планування як усієї сис-

теми культури, та і її окремих галузей;

- ♦ економіко-нормативні, в основі яких – необхідність визначення оптимальних величин матеріальних і трудових, фінансових витрат у створенні духовних благ і послуг, умов для їх споживання;
- ♦ оціночні, в основі яких – необхідність виявлення критеріїв ефективності функціонування як усієї галузі культури, так і її підрозділів.

Слід зазначити, що економічні засади бібліотечної діяльності, в першу чергу – методика економічного аналізу, досить плідно і ґрунтовно розроблялась науково-дослідною групою фахівців Державної публічної бібліотеки ім. Салтикова-Щедріна починаючи з середини 60-х років. За підсумками досліджень в 1967 р. було видано збірник статей і методичних матеріалів з питань вирахування вартості бібліотечних робіт у міських і районних бібліотеках [42], в 1969 р. – збірник статей «Экономика и организация библиотечного дела» [53], а в 1970 р. – методичні рекомендації з вирахування вартості бібліотечного обслуговування і окремих бібліотечних робіт у державних бібліотеках [24]. Важливим кроком на шляху подальшого і поглибленого вивчення проблеми став збірник матеріалів на допомогу дослідникам і керівникам бібліотек «Экономика библиотечного дела и критерии эффективности деятельности библиотек», який вийшов у світ у 1976 р. [54].

Виданням, яке певною мірою реалізовувало нагальну потребу визначення економічних підходів до організації бібліотечної діяльності, став навчальний посібник зі спецкурсу «Экономика библиотеки», підготовлений С. В. Новіковим у 1976 р. (Ленінградський державний інститут культури ім. Н. К. Крупської) [27]. Не претендуючи на повний аналіз економіки бібліотечної справи як цілісної та відносно відокремленої галузі сфери культурного обслуговування, автор досліджує перш за все сферу культури обслуговування, висвітлює питання економічних зв'язків бібліотечної справи з державним бюджетом, визначає роль і місце економіки бібліотечної справи в балансовій системі народного господарства. Насамперед його цікавить економічна оцінка взаємодії науково-технічної революції і бібліотечної справи, методологічний підхід до економічної оцінки ефективності функціонування бібліотечної справи в цілому і його первинної структурної ланки – окремої бібліотеки. С. В. Новіков намагається визначити економічні категорії, що мають місце в бібліотеці, та називає такі: праця бібліотечного працівника, бібліотечна послуга, вартість бібліотечного обслуговування, матеріальне стимулювання тощо. Він доходить висновку, що економічний аналіз роботи бібліотеки – це само-

стійний розділ економіки бібліотечної справи [3, 27]. Економіка бібліотечної справи, на думку Н. В. Новікова, вивчає специфічну форму руху духовних благ з використанням притаманних лише їй методів дослідження, а крім того – планомірну організацію і форми розвитку праці бібліотечних працівників і суспільно-економічні зв'язки її з економічною базою суспільства [27, 29].

Проте далеко не всі бібліотекознавці та фахівці бібліотечної справи були готові до сприйняття діяльності бібліотеки в контексті економічних вимірів. Складність полягала в тому, що економічні реалії зумовлювали необхідність застосування таких нових для бібліотеки категорій, як споживча вартість і вартість бібліотечних послуг, суспільно корисна і виробнича праця. Крім того, у багатьох бібліотекознавців виникали певні побоювання щодо можливої спокуси механічного перенесення категорій економіки у бібліотечну сферу. Серед найбільш значних спроб підходу до вивчення питань економіки бібліотечної справи слід назвати підручник І. М. Фруміна «Организация работы советской библиотеки» 1969 р. видання [47]. Однак основна увага в ньому спрямовується на розкриття технології бібліотечної справи, але не розглядається соціально-економічна сутність і не визначається місце і роль бібліотечної справи в системі народного господарства, на що свого часу, як на суттєвий недолік, вказували деякі бібліотекознавці [27, 29].

Не заглиблюючись в давнину дебатів, варто зробити важливий для даного дослідження висновок: саме на початку 70-х років прийшло усвідомлення того, що розвиток сфери культури визначається не тільки духовними потребами суспільства, але й залежить від економічної бази, яка створюється цим суспільством, а також матеріальних видатків, які спричиняє держава культурній сфері. Найбільш суттєвим стало питання про самостійний характер економіки бібліотечної справи як предмета дослідження. Більшість бібліотекознавців схилилася до того, що бібліотечна справа є складовою частиною сфери культури, яка має самостійні форми і методи організації, планування і функціонування. Звідси випливало, що паралельно з формуванням економіки сфери культури здійснюється процес формування і економіки її галузей, у тому числі і економіки бібліотечної справи. Як складова частина загальногалузевої економіки (з точки зору системи економічних наук) культури, вважає С. В. Новіков, економіка бібліотечної справи водночас набуває самостійного значення, виступає як наукова дисципліна [27, 31].

Активізація досліджень економічних аспектів діяльності бібліотеки зумовила проведення науко-

вих конференцій в кінці 70-х років. Результати вивчень динаміки розвитку бібліотеки в контексті соціально-економічних змін широко обговорювались на сторінках фахових видань та знайшли своє відображення в збірниках наукових праць [8, 9, 55].

Найбільш вагомий внесок у розробку проблеми економічного підходу до розуміння діяльності бібліотеки, безумовно, зробив видатний бібліотекознавець професор І. М. Фрумін. Насамперед його заслуга полягає в тому, що він розділив два економічні поняття, визначивши існування економіки бібліотечної справи і економіки бібліотеки. Економіку бібліотечної справи І. М. Фрумін розглядав як нову наукову дисципліну, що перебуває у стадії становлення та вивчає економіку бібліотечного будівництва як частину економіки культури і її зв'язки з різними галузями народного господарства. Предметом цієї дисципліни він визначив економічний аналіз діяльності бібліотек, особливості застосування економічних законів і категорій у бібліотечній справі [45].

Дослідження сутності і методів впровадження економіки в бібліотечну сферу, на думку І. М. Фруміна, є завданням особливого розділу бібліотекознавства – економіки бібліотеки. Своєрідність економіки бібліотеки він вбачав в особливості її завдання – пошук науково обґрунтованих критеріїв для фінансування бібліотечних закладів різних типів і видів [45].

Питання економічної оцінки ефективності бібліотечної діяльності, яке стало досліджуватися в 70-ті роки, особливо активізувалося у 80-ті. Серед успішних першочергових розробок на той час були питання вартісного аналізу бібліотечних процесів, оцінки виконання плану за кількістю фактично витраченого часу у співставленні з нормативним. Це було спричинено значним прогресом у розвитку бібліотеки та, відповідно, змінами в її організаційних аспектах діяльності, зокрема: стрімким зростанням бібліотечних фондів, ускладненням інформаційних потреб читачів, необхідністю забезпечення повноти і оперативності доведення інформації до споживачів, впровадженням автоматизації традиційної та створенням якісно нової мікрографічної і електронної бібліотечної технології.

Цей період розвитку бібліотеки остаточно визначив перехід у її діяльності від поняття «техніки» роботи, введеного ще Л. Б. Хавкіною, до поняття бібліотечної технології. Як і кожна інша технологія, бібліотечна є відображенням конкретно-історичних змін змісту праці в процесі розвитку бібліотеки. Ґрунтуючись на видовій стабільності поліграфічної продукції та інструктивно-методичній основі розвитку бібліотечних процесів, бібліотечна техно-

логія пройшла еволюційний шлях від збиральної і накопичувальної до аналітичної і комунікативної. Державна система науково-технічної інформації, яка стала утворюватися на базі бібліотек, зумовила розвиток нової технології, що характеризується появою принципово нових видів видань та нагальною потребою аналізу існуючої інформації, аналітичного опрацювання першоджерел, створення системи видань вторинної інформації як бібліографічної, так і реферативної та фактографічної. Таким чином, розвиток державної системи науково-технічної інформації сприяв появі нової інформаційної технології та створенню принципово нових продуктів – продуктів інформаційної технології. Саме інформаційна технологія ввійшла в бібліотеки і стала служити реалізації основних напрямів бібліотечної діяльності. Тому сучасна технологія має, як справедливо вважає Є. Г. Астапович, не просто вивчати і проектувати бібліотечні технологічні процеси, а й реалізовувати економічно виправдані і матеріально зумовлені варіанти, реальні на певному етапі розвитку суспільства. Тільки у такому разі бібліотека зможе задовольнити потреби інтелектуально розвиненого суспільства XXI ст. [4, 35].

Важливим науковим колективним доробком стали видання Ленінградського державного інституту культури ім. Н. К. Крупської. У 1984 р. вийшов у світ збірник наукових праць, присвячений окремим питанням економічної діяльності культурно-освітніх закладів [10]. У ньому практично вперше вказувалося на назрілу потребу вивчення економічних аспектів функціонування закладів культури, зокрема наголошувалося на необхідності виділення галузі культури у відносно самостійну галузь економічної діяльності і поглиблення її інтеграції з матеріальним виробництвом, що є закономірним результатом поділу суспільної праці [10, 11]. Видання зазначеного збірника наукових праць засвідчило існування нагальної проблеми дослідження економічних аспектів діяльності закладів культури та пошуку відповіді на питання, чи бере участь сфера нематеріального виробництва у створенні сукупного суспільного продукту і національного доходу у зв'язку з низьким рівнем оплати праці працівників, зайнятих в нематеріальному виробництві. Серед інших питань, які висвітлювались на сторінках цього видання – загальні проблеми стимулювання праці в закладах культури, удосконалення системи заробітної плати бібліотекарів, становлення госпрозрахунку, значення матеріального стимулювання.

Певної уваги заслуговує стаття А. З. Алейника, в якій він детально зупиняється на питаннях госпроз-

рахунку і матеріального стимулювання у сфері культури. Зокрема, він констатує, що в закладах культури склалась досить чітка система поглядів на проблеми госпрозрахунку і матеріального стимулювання. Стосовно бібліотек він висловлює думку про те, що в їх роботі значні результати можуть бути досягнуті при впровадженні платних засад в організацію перекладів на замовлення, фото- і ксерокопіювання, у виготовленні мікрофільмів і мікрофіш, в організації платних екскурсій по фондах бібліотек вищого рівня, професійних оглядів на замовлення фахівців тощо. В ролі «покупців» традиційних бібліотечних послуг могли би виступати виробництво, заклади тощо [1].

У черговому виданні збірника наукових праць з питань удосконалення управління культурно-просвітницьких закладів в умовах централізації і координації знову привертається увага до питань фінансування і платних послуг у сфері соціально-культурного обслуговування. Так, В. А. Цибульський, спираючися на практичний досвід, доводить, що різні форми і методи економічного використання бюджетних засобів самими закладами культури можуть бути забезпечені наданням їм оперативно-господарської самостійності, що, відповідно, спричинить удосконалення бюджетного фінансового планування. Підсумовуючи розгляд існуючих можливостей додаткового залучення коштів, він стверджує, що розвиток платних форм соціально-культурних послуг має потенційну фінансову базу, яка склалась внаслідок зростання зарплати робітників, службовців, колгоспників у 1980 р. [48].

Таким чином, у 70-ті – на початку 80-х років минулого століття економіка бібліотеки робила тільки перші кроки на шляху свого становлення і попереду було ще багато проблем, які необхідно було вивчати і розробляти. Разом з тим, як справедливо зауважував І. М. Фрумін, спираючися на реалії діяльності бібліотеки в умовах соціалістичного ладу та пояснюючи активність дослідників щодо спроб економічного аналізу діяльності бібліотеки, цей аналіз значною мірою має умовний характер, адже бібліотеки не виробляють матеріальних цінностей, а ті послуги, які вони надають, не мають форми єдиного цілісного кінцевого результату. Бібліотечні послуги надаються безоплатно, внаслідок чого вони втрачають важливий критерій економічності – відшкодування (окупність) [45].

Вивчення матеріалів дослідження дає змогу стверджувати, що формування економіки бібліотеки як прикладної науки здійснювалося в умовах, коли ще не була чітко визначена і сформована така дисципліна, як економіка культури [27, 47].

Вагомим внеском у становлення і осмислення економічної сутності бібліотеки 80-х років стала підготовка і видання Ж. С. Шадріною навчального посібника «Основи економіки бібліотечної діяльності» в 1983 р. [50]. Ґрунтовне вивчення різних аспектів проблеми приводить її до висновку, що шляхи удосконалення господарювання і управління економікою на державному рівні не обмежуються сферою матеріального виробництва, вони стосуються усіх галузей, у тому числі і галузей невиробничої сфери. Бібліотеки, використовуючи у своїй діяльності такі господарські елементи, як основні невиробничі фонди, трудові, матеріальні і фінансові ресурси, беруть участь в економічному житті суспільства і, таким чином, залучаються до економічних відносин [9, 50].

Враховуючи особливості самого предмета дослідження економіки бібліотечної справи, Ж. С. Шадріна визначає його як специфіку виявлення економічних законів у сфері бібліотечної діяльності. Доволі прогностично сприймаються її твердження про те, що певні труднощі викликає проблема виявлення специфіки суспільної функції, природи бібліотечної послуги, характеру бібліотечної праці, організації принципів праці [6, 50]. Зазначена теоретична і практична невизначеність специфіки економічних аспектів бібліотечної діяльності зумовлювалась існуючим несприйняттям об'єктивної сутності економічних відносин в умовах планової економіки. Результатом цього було те, що протягом десятиліть бібліотека визначала свої пріоритети як ідеологічні і соціальні, відмежовувалась від матеріально-господарських проблем функціонування та ігнорувала їх, утверджувала себе як специфічний соціальний інститут, що стоїть за межами економіки і навіть протиставляла себе їй.

Подальший розвиток бібліотеки визначався економічною реформою перебудови народного господарства, згідно з Комплексною програмою розвитку виробництва товарів народного споживання і сфери послуг на 1986 – 2000 роки, затвердженою постановою ЦК КПРС і Радою Міністрів СРСР від 25 вересня 1986 р. № 915 [4, 15]. Добре це, чи погано, але саме усередині 80-х рр. сталися кардинальні зміни в бібліотечній діяльності, виникли підґрунтя економічних перетворень, передумови переходу до ринкової орієнтації, визначилися напрями формування сучасного обличчя бібліотеки. Новації, які стали активно вводитися в бібліотеках відповідно до загальнодержавної господарської реформи, а також проблеми і перспективи подальших змін в організації діяльності бібліотеки в контексті застосування економічних методів управління виклав

І. М. Фрумін у досить відомій бібліотечному загалу статті про госпрозрахунок, позабюджетні доходи і продуктивність праці в бібліотеках [46]. Прогностично сприймається його думка про те, що перехід на нові методи господарювання, широке впровадження платних послуг у бібліотеках часто набуває неприйнятних для читача форм, що, в свою чергу, зумовлює підвищення відповідальності керівників, потребує науково обґрунтованого підходу до організації і управління бібліотеки.

Впровадження нових умов господарювання в діяльність бібліотек України сприяло розширенню їх можливостей щодо вирішення фінансових проблем, спрямовувало на зміцнення організаційних засад щодо підвищення ефективності бібліотечної роботи. Створення нового механізму господарювання значно розширювало повноваження і відповідальність керівника бібліотеки, надавало можливість використовувати додаткові позабюджетні джерела фінансування, самостійно вирішувати питання оплати праці бібліотечних працівників. Водночас, реалізація основних положень переведення бібліотеки на нові умови господарювання, поряд з перспективами подальшого розвитку, виявила значну кількість проблем. Ґрунтовне вивчення можливостей нового господарського механізму для покращання фінансового стану бібліотеки, використання економічних важелів та підвищення матеріальної зацікавленості бібліотечних працівників у результатах своєї праці здійснено фахівцями НБУВ.

Підходи до вирішення існуючих проблем та перспективи впровадження нових умов господарювання у діяльність великої наукової бібліотеки найбільш повно визначені в працях В. Г. Попроцької, які стали результатом ґрунтовного дослідження [32 – 37]. Спираючись на практичний досвід, вона доводить, що в існуючих умовах найважливішими і перспективними шляхами додаткового фінансування бібліотеки можуть бути розвиток довгострокових відносин на госпрозрахунковій основі з іншими підприємствами, закладами і організаціями, розширення спектра платних послуг, застосування договірних форм організації і стимулювання праці. Разом з цим, зауважує автор, існує проблема невирішеності організаційних питань і, особливо, економічних, що потребує детального теоретичного і методичного опрацювання. Серед них – визначення джерел формування позабюджетних доходів бібліотек та видів їх бібліотечно-інформаційної і наукової продукції, послуг як об'єктів комерціалізації, виявлення споживачів і партнерів, економічне забезпечення введення в бібліотеках нових умов господарювання, врахування існуючих можливостей і розробка принципів створення різних форм

організації праці в бібліотеках, налагодження механізму їх функціонування тощо.

Прогностичним є визначення В. Г. Попроцькою ефективності організаційного вирішення існуючих проблем, яке можливе при взаємодії кваліфікованих економістів і бібліотекознавців. Адже прийняття бібліотекою нових правил господарювання зумовлює необхідність враховувати як бібліотечну специфіку, так і економічний аспект проблеми, зокрема поєднання кошторисного виду фінансування і господарського розрахунку, який включає укладання угод, калькулювання витрат, розрахунок цін на послуги, ведення обліку і звітності за результатами виробничо-господарської діяльності, економічний аналіз результатів госпрозрахункової роботи, впровадження внутрішньогосподарського розрахунку тощо [32].

Доречно нагадати, що перехід на нові умови господарювання і, в першу чергу, впровадження платних послуг найбільш активно здійснювалися в системі науково-технічних бібліотек. Так, великі бібліотеки, особливо ті, що мали в структурі відділи зовнішнього обслуговування, практикували створення на їх базі комерційних структур. Відомим є приклад організації у 1988 р. інформаційного кооперативу «Інформ» у Державній публічній науково-технічній бібліотеці СБ АН СРСР [19, 22]. Його діяльність щодо надання платних послуг розпочалася з перекладів науково-технічної літератури і створення бібліографічних покажчиків на замовлення читачів, а потім поширилася на такі види, як складання бібліографічних списків і довідок, фото- і ксерокопіювання, палітурні роботи, доставка книг читачам, складання каталогів на домашні зібрання, продаж літератури із обмінно-резервного фонду тощо. Збільшення номенклатури платних послуг зумовило залучення до цієї роботи всіх структурних підрозділів бібліотеки та визначило потребу розробки прейскурантів і калькуляцій для вирахування вартості послуг, що надавалися.

Впровадження платних послуг у практику бібліотек України розпочалося на основі визначення як головної мети своєї діяльності розвиток нових прогресивних форм обслуговування, створення додаткових зручностей для читачів, розширення структури надання послуг шляхом залучення додаткових матеріальних, трудових і фінансових ресурсів.

Механізм впровадження платних послуг у діяльність бібліотеки був строго регламентований і чітко визначений для практичного здійснення. Свідченням цьому є збірник інструктивно-методичних матеріалів з організації платних послуг населенню в бібліотеках, виданий Державною республіканською бібліотекою УРСР імені КПРС [15]. Він

містить нормативні документи і матеріали, що регламентують діяльність бібліотек зі створення і розвитку системи платних послуг, зокрема: порядок надання платних послуг населенню, фінансово-правові аспекти цієї діяльності, порядок планування і використання позабюджетних коштів від платних послуг, порядок визначення цін і тарифів на різні види послуг, права керівників бібліотек щодо організації праці, заробітної плати і матеріального стимулювання працівників, зайнятих у цій сфері, визначено поетапний порядок проведення робіт із впровадження системи платних послуг у практику роботи бібліотек та взірцевий перелік платних послуг. Значна кількість детальних інструкцій, листів, положень, методик розрахунків, прейскурантів, єдиних розцінок є класичним прикладом, що демонструє жорстку регламентацію змін у тоталітарному суспільстві з плановою економікою.

Втім, важливим було введення порядку, згідно з яким прибуток, одержаний від реалізації платних послуг, повністю залишається в розпорядженні закладу. 30% цієї суми (але не більше 10% планового фонду заробітної платні працівників, зайнятих наданням послуг населенню) можуть бути спрямовані на заохочення зазначених працівників, а інша частина використовується на фінансування витрат, пов'язаних з розвитком матеріально-технічної бази, та спрямовується на інші заходи щодо розширення платних послуг [7, 8, 15]. Заслугує на увагу дозвіл Мінфіну СРСР про надання довгострокових кредитів культурно-освітнім закладам на придбання обладнання та інвентаря, необхідних для розширення платних послуг, які надаються населенню, з погашенням цих кредитів протягом трьох років за рахунок засобів, одержаних від реалізації таких послуг [15, 32, 33].

Симптоматичним показником активізації впровадження платних послуг стала організація цієї роботи в бібліотеках регіонів України, які часто значно випереджали в цьому головні державні та великі відомчі бібліотеки. Так, про динамічне впровадження новацій у практику обласних універсальних наукових бібліотек свідчать документи, вміщені в зазначеному збірнику, зокрема: Положення про бюро платних послуг Сумської ОУНБ ім. Н. К. Крупської та Правила прийому, виконання і видачі замовлень читачам (директор А. Р. Калашнікова), Кошториси прибутку і витрат за спеціальними коштами (платні послуги) Херсонської ОУНБ ім. А. М. Горького (директор Є. Є. Подольський) [15].

Складність процесу удосконалення механізму управління культурно-освітніми закладами постійно зумовлює потребу розгляду проблем становлення госпрозрахункових відносин у сфері культури, в

першу чергу пошуку шляхів відшкодування витрат і формування доходів за рахунок різних джерел: державного бюджету, бюджету місцевих рад і господарських доходів підприємств, особистих доходів населення. Разом з тим, публікації свідчать про різні точки зору та значні розбіжності між існуючим розумінням явищ, що часто базується не на фундаментальних економічних знаннях, а на інтуїтивному підході. Аналізуючи специфіку виникнення та існуючу практику економічних відносин у сфері культури, Ф. Ф. Рібаков та І. І. Циганов вважають, що повне самофінансування і самоокупність тут недоцільні. Проблема узгодження економічних інтересів закладів культури і працівників, які створюють послуги, може і повинна реалізовуватися за рахунок розвитку модифікованих господарських методів [40]. Автори підкреслюють, що існують різні погляди на впровадження економічних аспектів у діяльність закладів культури, зокрема господарські методи роботи у багатьох викликають суперечливі думки та оцінки. З одного боку, набувають поширення спрощені погляди на можливість переносу принципів повного господарського рахунку в сферу культури, з іншого – заперечуються можливість і доцільність господарських методів для стимулювання творчої ініціативи та прискорення розвитку сфери культури. Врешті-решт автори доходять висновку, що господарський рахунок протипоказаний культурі, видавничій справі, мистецтву, тому що він вносить дух комерції, який неминуче деформує розвиток цих галузей, підриває принципи соціальної рівності в користуванні культурою [40].

У бібліотекознавців теж існували розбіжності щодо господарського рахунку у бібліотеці, що пояснюється причинами об'єктивного характеру. Адже за довгі роки існування за рахунок бюджетного фінансування та в умовах правової залежності від органів управління бібліотека втратила можливість господарювання і самостійного розвитку, а бібліотечні працівники звикли до регламентованого функціонування, інструктивно-методичного керівництва, відсутності потреб у розподілі і використанні наявних коштів, визначенні витрат на бібліотечні послуги і оцінці одержаних результатів праці, здійсненні економічного аналізу бібліотечної діяльності.

Уведення господарського механізму функціонування в практику бібліотеки виявилось досить складним, супроводжувалося виникненням нових проблем в організації діяльності. В багатьох бібліотеках господарський рахунок пов'язувався в основному з наданням платних послуг та оплатою праці за бригадним методом, а така його важлива функція, як нормативно-контролююча, ігнорувалася. Це спричинялося до

того, що в процесі застосування внутрішньобібліотечного господарського рахунку недооцінювалися потенційні можливості раціонального використання наявних ресурсів, удосконалення системи планування і оплати праці залежно від якості обслуговування і надання послуги, застосування економічних методів управління, визначення критеріїв ефективності структурних підрозділів бібліотеки і статусу бібліотечного фахівця, введення нових форм організації праці. Варто підкреслити, що постала нагальна потреба концептуальної розробки і визначення безпосередньо самого поняття «внутрішньобібліотечний господарський рахунок». Так, зарубіжні бібліотекознавці розглядають це поняття досить широко, включаючи в нього чотири параметри, зокрема: вартісний аналіз бібліотечних процесів і операцій, аналіз непрямих (побічних) витрат на бібліотечне виробництво, створення управлінської інформації, звітність. Останній із зазначених параметрів дає можливість визначити довгострокові тенденції у витратах, вияляє проблемні ситуації. Систематичність проведення аналізу бібліотечних процесів зумовлює превалювання практичного застосування методів господарського рахунку, тобто активне використання можливостей нормативно-контролюючої функції [17, 45].

Формування і розвиток поглядів на економічні аспекти діяльності бібліотеки віддзеркалились і в регіональних виданнях. Економіка бібліотеки як необхідна дисципліна для вищих навчальних закладів культури та системи підвищення кваліфікації бібліотечних працівників набувала дедалі більшого поширення. Прикладом є розробка Л. А. Кожевніковою навчально-методичного посібника «Економіка бібліотеки» (Кемеровський державний інститут культури) [22]. Важливою особливістю зазначеного посібника є те, що автор на основі вивчення зарубіжного досвіду, зокрема застосування методології мікроекономічної теорії для дослідження проблем управління, та врахування реальних можливостей технологічного прогресу розглядає бібліотеку як соціально-економічну систему. Варте уваги авторське визначення сучасної бібліотеки: це складний багатофункціональний організм, який може розглядатися як система видів соціальної та виробничої діяльності і як організаційна система, що об'єднані макроструктурою бібліотеки на основі технічної бази. Зазначається, що в системі соціальних видів діяльності, до якої належать усі структури, пов'язані з послугами комунікативного циклу, переважають соціально-економічні відносини, а в системі відносин виробничих видів бібліотечної діяльності, які виникають між людиною і знаряддям праці, переважають техніко-економічні. Разом

з тим, важливе значення для оптимізації діяльності бібліотеки мають організаційно-економічні відносини. Саме в рамках цих відносин здійснюється планомірне управління процесами і змінами, які відбуваються у структурі бібліотечного виробництва. Знання механізму організаційно-економічних відносин необхідне для узгодження окремих бібліотечних циклів, визначення співвідношення між екстенсивними і інтенсивними шляхами розвитку бібліотеки [6–8, 22]. Певну увагу приділяє автор економічному аналізу технології і ресурсного забезпечення бібліотек. Важливою є думка про необхідність економічної культури бібліотекаря, яка зумовлює успіх економічної діяльності бібліотеки. Сьогодні вже не можна опанувати науку управління тільки на основі теорії економічних методів, вважає Л. А. Кожевникова, необхідні широка постановка економічних експериментів у бібліотеках, накопичення, узагальнення і впровадження передового досвіду. Іншими словами – необхідні синтез знань, переконання, впевненості і практичних дій [22, 31].

Серед економічних аспектів дослідження бібліотеки, який активно розроблявся в 80-ті рр., слід назвати досить популярну тему економічної ефективності бібліотечної діяльності. Здійснення аналізу економічної ефективності та розробка концепцій ефективності знаходилися в центрі уваги як дослідницьких колективів, так і окремих дослідників [3, 10, 12, 14, 25, 26, 34 – 36, 43, 44, 46, 50, 55, 56]. Незважаючи на велику кількість підходів до розгляду проблеми, їх можна умовно поділити на дві основні групи: пошук єдиного критерію ефективності діяльності бібліотеки, який базується на системі якісних оцінок результатів конкретних робіт; і розробка системи якісно-кількісних критеріїв, за допомогою яких можна оцінювати різні аспекти діяльності бібліотеки. Якщо перші пропонували дотримуватися єдиного критерію ефективності, визначеного за формулою «ефективність = результат : витрати», то інші пропонували визначати економічний ефект через поєднання економічного аналізу всіх ресурсів, спрямованих на задоволення суспільних потреб читачів, з вирішенням соціальних проблем [22, 29]. Прибічників обох зазначених підходів очікували значні дослідницькі труднощі. Вони пов'язані з тим, що аналіз економічної ефективності діяльності бібліотеки має складну специфіку, бо потребує визначення критеріїв на основі врахування різноманітних показників соціального і економічного впливу. Серед них: ефективність використання ресурсів, облік показників ефективності витрат, праця бібліотечних фахівців, споживання бібліотечно-інформаційних послуг тощо.

Наведені труднощі віддзеркалюють проблему поєднання якісних і кількісних показників ефективності бібліотечної діяльності. Слід зазначити, що в економічній сфері практично єдиною формою вираження ефективності є вартісні (грошові) показники, за допомогою яких кількісно відображаються як витрати, так і одержаний ефект. Тому економічна теорія ефективності розглядає вимогу підвищення ефективності діяльності як зменшення витрат у процесі створення матеріальних і духовних благ. Натомість соціальна ефективність має безпосереднє відношення до способів споживання і ступеня задоволення потреб суспільства [13]. Ефективність споживання та задоволення потреб окремого користувача і суспільства в цілому як результат діяльності не мають вартісного вираження, за своєю внутрішньою сутністю є соціальними явищами і належать до соціальної сфери. Отже, діяльність, зорієнтована на потреби користувачів і суспільства в кінцевому підсумку спрямована на досягнення соціальної ефективності.

Оцінка соціальної ефективності, на відміну від економічної, не завжди кількісно вимірною, особливо в таких аспектах свого вияву, як вдосконалення соціальних систем, діяльність яких спрямована на розвиток особистості. Тому визначення ефективності бібліотечної діяльності потребує розробки нового методологічного підходу на основі врахування як специфіки бібліотеки, так і складностей взаємозв'язків економічної і соціальної сфери.

Ефективність діяльності бібліотеки як складної соціальної системи – це міра, ступінь її результативності, вважав І. М. Фрумін. Вона визначається в трьох аспектах. У функціональному (або технічному), коли розглядається результативність виконання основних функцій системи. Стосовно бібліотеки функціональний ефект оцінюється числом зареєстрованих читачів і показників їх активності (кількість відвідувань, книговидач, виданих довідок тощо). Економічний аспект – коли результат діяльності співставляють з трудовими матеріальними і фінансовими витратами на їх досягнення. Соціальний – коли досліджується ступінь задоволення їх потреб, зокрема, виконання різноманітних запитів користувачів, надання їм естетичного задоволення і насолоди, забезпечення культурного дозвілля, заощадження часу користувачів при пошуку необхідної інформації тощо. Функціональний і економічний ефект мають підлегле значення, а соціальному належить провідна роль. Особливістю соціального ефекту є те, що він важко піддається кількісній оцінці [45].

Початок 90-х років ознаменувався для українського народу здобуттям можливості безперешкодно-

го розвитку національної економіки і культури, творенням суверенної держави і громадянського суспільства та визначив нагальну потребу адаптації бібліотеки до соціально-економічних і політичних змін, її інтеграцію в ринкові відносини, становлення як суб'єкта господарювання. Як слушно зазначають автори навчального посібника «Україна на зламі історичних епох. Державотворчий процес 1985 – 1999 рр.», сучасні події важко піддаються осмисленню, тому що всі ми перебуваємо всередині потоку і не маємо сталих орієнтирів [2]. Водночас, практика свідчить, що характерною рисою бібліотекознавчих розвідок у цей період стає поглиблення та диференціація вивчення окремих напрямів діяльності бібліотеки в умовах ринку, зокрема таких, як: бюджетне і позабюджетне фінансування, стратегічне і оперативне планування, розробка бізнес-плану, бібліотечний сервіс, платні послуги, маркетинговий підхід до управління, фандрейзинг і меценатство, політика держави щодо бібліотечної сфери, нормативно-правове забезпечення діяльності бібліотеки.

Безумовно, розгляд зазначених напрямів дослідження діяльності бібліотеки за останнє десятиліття потребує проведення ґрунтовного аналізу, здійснити який неможливо в рамках однієї статті. Тому наведемо найбільш характерні особливості, які ілюструють динамічну природу бібліотекознавчих досліджень економічних відносин у бібліотечній сфері. Серед авторів, які приділяють увагу вивченню однієї із найпопулярніших тем, слід виділити таких, як О. В. Башун, О. Ф. Бойкова, Н. В. Бубекіна, М. Я. Дворкіна, Н. С. Каргашов, В. К. Ключев, С. Д. Колегаєва, І. Б. Міхнова, Н. В. Могилев, Е. В. Небогатикова, Л. Г. Петрова, А. В. Пурник, Г. А. Саприкін, В. К. Скнар, Н. А. Столяров, В. М. Суворова, А. М. Чукаєв, М. В. Юшина, В. П. Ярошук, Е. М. Ястребова та інші.

Найбільш вагомим внеском у розробку проблем адаптації бібліотеки в період ринкових трансформацій є науково-практичні видання російського бібліотекознавця В. К. Ключєва [17 – 21]. Спираючись на твердження про те, що на рівні конкретної бібліотеки створюються необхідні суспільству інформаційні продукти і послуги, реалізується існуючий ресурсний потенціал і забезпечуються сучасні потреби користувачів, автор розглядає бібліотеку як малу економічну одиницю, що має органічно інтегруватися в сучасне соціально-економічне середовище як суб'єкт господарювання. Використовуючи можливість мікроекономічного підходу, який дає змогу розглядати бібліотеку з урахуванням її специфіки, аналізувати результати і потенційні можливості її діяльності, виявляти закономірності і перспективи розвитку, він успішно досліджує органі-

заційні форми і правові основи бібліотечної діяльності, питання фінансової і господарської діяльності, можливості технологічного забезпечення і прогнозування розвитку бібліотеки. Дійсно, застосування мікроекономічної теорії до вивчення сучасної бібліотеки є безумовним досягненням бібліотечної науки і практики. Як правомірно зазначає А. С. Чачко, за допомогою мікроекономічного підходу можна здійснювати такий рівень аналізу, який дає змогу детально вивчити усі аспекти функціонування бібліотеки як малої економічної одиниці, що має певну господарську самостійність і можливість прийняття організаційно-економічних рішень [49].

Серед існуючих досліджень процесу адаптації до ринкової економіки і розвитку бібліотеки в незалежній Україні варто відзначити дисертаційне дослідження О. В. Башун «Трансформація універсальної бібліотеки як культурно-інформаційного центру регіону», здійснене на базі Донецької обласної універсальної бібліотеки. Його результати широко відображені в роботах монографічного рівня та окремих публікаціях [6, 7].

Проблема створення системи ефективного бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів шляхом розробки стратегії її оновлення ґрунтовно вивчається та впроваджується в практику Рівненської обласної універсальної бібліотеки В. П. Ярошук [57 – 59].

Нові перспективи використання маркетингового підходу в управлінні діяльністю сучасної бібліотеки репрезентує у своєму дослідженні Г. А. Саприкін [42].

Трансформація сучасної бібліотеки в контексті соціально-економічного розвитку України, її становлення як суб'єкта господарювання досліджується в роботах автора статті [28 – 31].

Принагідно зауважимо, що названі дослідження здійснені фахівцями-практиками, які є безпосередніми учасниками перебігу перебудовного процесу в бібліотеках України. Цей симптоматичний факт відкриває новий етап у бібліотекознавчих дослідженнях, свідчить про створення концептуального підґрунтя економічних перетворень сучасної бібліотеки, початок закономірно зумовлених процесів зближення бібліотечної науки і практики.

Підсумовуючи розгляд ретроспективної картини процесу трансформації бібліотечної сфери і розвитку бібліотекознавчої думки в мінливих умовах суспільно-економічних перетворень України, слід визнати, що для бібліотеки це був шлях пошуків, на якому були надбання і втрати, надії і розчарування. Прийняття бібліотекою економічних пріоритетів визначило поетапні зміни її розвитку, які характеризуються розширенням функціональних можливостей

та створенням нових системорегулюючих структур, налагодженням ефективної взаємодії з навколишнім середовищем та розширенням функціональних зв'язків, збільшенням різновидів бібліотечно-інформаційних продуктів і послуг та забезпеченням їх якісних показників, активізацією впровадження нових технологій та створенням механізму регулювання діяльності в ринкових умовах. Таким чином, процес трансформації бібліотеки під кутом зору її еволюції відповідно до соціально-економічних перетворень засвідчує проходження певних етапів, які визначають прогресивне спрямування її подальшої діяльності, підвищення стратегічних можливостей та розширення перспектив розвитку в майбутньому.

Література

1. Алейник А. З. Хозрасчет и материальное стимулирование в сфере культуры // Вопросы экономической деятельности культурно-просветительных учреждений : Сб. науч. тр. / ЛГИК им. Н. К. Крупской. – Л., 1984. – Вып. 95. – С. 108–121.
2. Алексеев Ю. М., Кульчицкий С. В., Слюсаренко А. Г. Украина на злам історичних епох (Державотворчий процес 1985 – 1999 рр.) : Навч. посібник. – К. : «ЕксОб», 2000. – 296 с.
3. Артюховская С. Н. Определения эффективности и качества обслуживания читателей // Библиотекарь. – 1988. – № 6. – С. 9–12.
4. Астапович Е. Г. Библиотечная технология: эволюция и прогноз // Прогрессивные библиотечные технологии: Организация и управление : Сб. науч. тр. / АН УССР; Центр. науч. б-ка им. В. И. Вернадского. – К. : Наук. думка, 1989. – С. 29–36.
5. Балика А. Д. Активізація роботи в наукових бібліотеках // Бібліотечний збірник. Ч. 1. Праці першої конференції наукових бібліотек УСРР. – К., 1926. – С. 89–98.
6. Башун О. В. Вплив маркетингу і фандрейзингу на трансформацію бібліотек. – Донецьк : Укрцентр, 1999. – 204 с.
7. Башун О. В. Трансформація універсальної бібліотеки як культурно-інформаційного центру : Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – К., 2001. – 17 с.
8. Вопросы экономики библиотечного дела : Сб. науч. тр. / Гос. публ. б-ка им. М. Е. Салтыкова-Щедрина. – Л., 1979. – 128 с.
9. Вопросы экономики и управления культурным обслуживанием населения : Матер. науч. конф. – М., 1979. – 175 с.
10. Вопросы экономической деятельности культурно-просветительных учреждений : Сб. науч. тр. / ЛГИК им. Н. К. Крупской. – Л., 1984. – Вып. 95. – 157 с.
11. Гесць В. Підсумки 2001 року будуть набагато скромнішими // Економіст. – 2001. – № 1. – С. 16–17.
12. Данильянц Л. Д. Применение операционно-технологического анализа для выявления неиспользованных резервов и определения стоимости библиотечных работ // Вопросы управления библиотечными системами : Сб. науч. тр. – Л., 1986. – Вып. 7. – С. 35–45.
13. Економічна соціологія : Навч. посібник / В. М. Ворона, В. Є. Пилипенко, В. І. Тарасенко та ін. – К. : Ін-т соціології НАН України, 1997. – 274 с.
14. Жлудько Э. М. Об одном подходе к оценке эффективности библиотечной деятельности // Прогрессивные библиотечные технологии: Организация и управление : Сб. науч. тр. / АН УССР; Центр. науч. б-ка им. В. И. Вернадского. – К. : Наук. думка, 1989. – С. 89–99.
15. Инструктивно-методические материалы по организации платных услуг населению в библиотеках / Сост. В. А. Александров, Г. И. Пономаренко / Гос. респ. б-ка УССР им. КПСС. – К., 1988. – 85 с.
16. Каланж Б. Можно ли определить библиотековедение? // Библиотековедение. – 2001. – № 1. – С. 76–87.
17. Ключев В. К. Библиотечная микроэкономика (методология, менеджмент, маркетинг, дидактика) // Библиотековедение. – 2000. – № 1. – С. 28–35.
18. Ключев В. К. Основы инициативной хозяйственной деятельности библиотеки : Учеб. пособие для вузов культуры и искусства. – М. : Изд-во Моск. гос. ун-та культуры, 1998. – 136 с.
19. Ключев В. К. Современная библиотека: финансово-экономические аспекты деятельности : Практическое пособие / НВЦ «БиблиоМаркет». – М., 1993. – 144 с.
20. Ключев В. К. Экономика библиотеки в актуальных рыночных понятиях (Опыт терминологического и теоретико-прикладного осмысления). Ч. 1. – М., 1997. – 80 с.
21. Ключев В. К. Экономика библиотеки в актуальных рыночных понятиях (Опыт терминологического и теоретико-прикладного осмысления): В 2 ч. – М., 1997.
22. Кожневникова Л. А. Экономика библиотеки : Учебно-методическое пособие / Кемеровский гос. ин-т культуры. – Новосибирск, 1990. – 69 с.
23. Меженко Ю. Підсумки і деякі перспективи в українській бібліологічній роботі // Бібліологічні вісті. – 1925. – № 1–2 (8–9). – С. 40–46.
24. Методические рекомендации по вычислению стоимости библиотечного обслуживания и отдельных библиотечных работ в государственных библиотеках системы Министерства культуры РСФСР / ГПБ. – Л., 1970. – 77 с.
25. Могилевер Н. В. Проблемы сравнительного экономического анализа ЦБС // Вопросы управления библиотечными системами. – Л., 1986. – Вып. 7. – С. 18–34.
26. Небогатикова Е. В. Экономический анализ как функция управления в библиотечном деле // Вопросы управления библиотечными системами. – Л., 1986. – Вып. 7. – С. 5–17.
27. Новиков С. В. Экономика библиотек : Учеб. пособие по спецкурсу для студентов библ. ф-тов / Ленингр. гос. ин-т культуры им. Н. К. Крупской. – Л., 1976. – 88 с.
28. Петрова Л. Г. Бібліотека як господарюючий суб'єкт в умовах ринку // Вісник Книжкової палати України. – 2001. – № 7. – С. 17–20.
29. Петрова Л. Г. Бібліотека як інтелектуально-виробнича система: макроекономічний підхід // Бібліотечна наука, освіта, професія у демократичній Україні : Зб. наук. праць / КНУКіМ. – К., 2002. – Вип. 4. – С. 59–76.
30. Петрова Л. Г. Економічний підхід до інформаційного ресурсу бібліотеки // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – Вип. 5. – К. : НБУВ, 2000.
31. Петрова Л. Г. Управління бібліотекою як суб'єктом господарювання. – К., 2001. – 54 с.
32. Попроцкая В. Г. Введение новых условий хозяйствования в деятельность крупной научной библиотеки: проблемы и перспективы // Перспективы развития библиотечного дела в Украинской ССР : Тезисы докл. и сообщ. респ. науч. конф. (16–18 октября 1990 г.). Ч. 1. / ЦНБ им. В. И. Вернадского АН УССР. – К., 1990. – 152 с.
33. Попроцкая В. Г. К вопросу ресурсного обеспечения библиотечной деятельности // Библиотека. Информатизация. Наука : Тез. докл. и сообщ. респ. науч. конф. (8–10 окт. 1991 г., Киев.). Ч. 1. – К., 1991. – С. 64–66.
34. Попроцкая В. Г. Экономическая оценка функционирования библиотечной технологии: Методический аспект // Прогрессивные библиотечные технологии: Организация и управление : Сб. науч. тр. / АН УССР; Центр. науч. б-ка им. В. И. Вернадского. – К. : Наук. думка, 1989. – С. 83–89.
35. Попроцкая В. Г. Экономическая оценка функциониро-

вання бібліотечної технології // Роль бібліотек в розвитку общества : Тез. докл. и сообщ. Междунар. науч. конф. (10–13 окт. 1989 г., Киев). – К., 1989. – С. 106–109.

36. *Попроцька В. Г.* Організаційно-економічний аналіз бібліотечної діяльності // Наукова бібліотека в сучасному соціокультурному контексті : Міжнар. наук. конф. Ч. 2. – К., 1993. – С. 63–65.

37. *Попроцька В. Г.* Основні положення організації платних форм бібліотечного обслуговування // Удосконалення системи обслуговування читачів наукової бібліотеки : Тез. доп. Другої наукової сесії Ін-ту бібліотекознавства. – К., 1993. – С. 17–18.

38. *Постернак С. П.* Проблема Наукових Бібліотек УСРР // Бібліотечний збірник. Ч. 1. Праці першої конференції наукових бібліотек УСРР. – К., 1926. – С. 16–28.

39. *Пунанов И. И.* Экономика культуры // Экономика культуры : Тематич. сб. – М. : Моск. гос. ин-т культуры, 1972. – С. 13–14.

40. *Рыбаков Ф. Ф., Цыганов И. И.* Становление и развитие хозрасчетных отношений в сфере культуры // Совершенствование механизма управления культурно-просветительными учреждениями : Сб. науч. тр. – Л., 1989. – Вып. 129. – С. 78–87.

41. *Саприкін Г. А.* Маркетинговий підхід в управлінні діяльністю бібліотеки : Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – К., 1997. – 17 с.

42. Сборник статей и методических материалов по вопросам вычисления стоимости библиотечных работ в городских и районных библиотеках. Вып. 1 / ГПБ. – Л., 1967. – 163 с.

43. *Столяров Ю. Н.* Критерий оценки библиотечного обслуживания : Учеб. пособие / МГИК. – М., 1982. – 80 с.

44. *Столяров Ю. Н.* Неэффективная эффективность // Библиотекарь. – 1978. – № 3. – С. 67–73.

45. *Фрумин И. М.* Библиотечное дело. Организация и управление : Учебник для библ. фак. ин-тов культуры. – М. : Книга, 1980. – 272 с.

46. *Фрумин И. М.* О хозрасчете, внебюджетных доходах и производительности труда в библиотеках // Научн. и техн. б-ки СССР. – 1989. – № 7. – С. 20–22.

47. *Фрумин И. М.* Организация работы советской библиотеки : Учебник для библ. фак. ин-тов культуры. – М. : Книга, 1969. – 279 с.

48. *Цыбульский В. А.* Финансирование и платные услуги в сфере социально-культурного обслуживания // Совершенствование управления культурно-просветительными учреждениями в условиях централизации и координации : Сб. науч. тр. / ЛГИК им. Н. К. Крупской. – Л., 1985. – Вып. 102. – С. 117–124.

49. *Чачко А. С.* Взгляд на концепцию библиотечной микроэкономики // Библиотековедение. – 1997. – № 3. – С. 107–110.

50. *Шадрина Ж. С.* О повышении эффективности библиотечного труда // Сов. библиотечное дело. – 1987. – № 2. – С. 55–61.

51. *Шадрина Ж. С.* Основы экономики библиотечной деятельности : Учеб. пособие. – Л., 1983. – 63 с.

52. *Шира Дж. Х.* Введение в библиотечное дело: основные элементы библиотечного обслуживания / Под ред. Н. С. Карташова. – М. : Высш. школа, 1983. – 256 с.

53. Экономика и организация библиотечного дела : Сб. статей / Гос. публ. б-ка им. М. Е. Салтыкова-Щедрина. – М. : Книга, 1969. – 95 с.

54. Экономика библиотечного дела и критерии эффективности деятельности библиотек : Сб. материалов в помощь исследователям и руководителям библиотек / ГПБ. – Л., 1976. – 120 с.

55. Экономика библиотечного дела : Тезисы докл. VIII науч. конф. Научной б-ки ТГУ (22–23 мая 1979 г.) / Тартусский гос. ун-т. – Тарту, 1979. – 69 с.

56. Эффективность работы библиотек. Проблемы оценки библиотечной деятельности в советской библиотечной науке и практике. – М., 1984. – Вып. 1. – 19 с.

57. *Ярошук В. П.* З історії фінансово-економічної діяльності Рівненської обласної універсальної бібліотеки // Історія бібліотечної справи Рівненщини : Зб. статей. – Рівне, 1999. – С. 36–41.

58. *Ярошук В. П.* Обслуговування читачів: аспекти оновлення. – Рівне, 1997. – 87 с.

59. *Ярошук В. П.* Система обслуговування читачів обласних універсальних наукових бібліотек України (80–90-ті рр.) : Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 1997. – 24 с.

Інформація

У 1999 р. Кабінетом Міністрів України було прийнято постанову «Про розвиток сільської загальноосвітньої школи», на виконання якої Міністерство освіти і науки розробило та затвердило своїм наказом Комплексний план заходів щодо розвитку загальноосвітніх закладів у сільській місцевості на 1999–2005 рр.

Керуючись основними положеннями цих документів та Національною доктриною розвитку освіти, затвердженої Указом Президента України, розуміючи значення всіх заходів щодо підтримки сільської школи, що посідає особливе місце серед сучасних навчальних закладів та має на сьогодні певні проблеми та труднощі, Науково-методична бібліотечна комісія Міністерства освіти і науки ініціювала проведення в 2002–2003 рр. всеукраїнської акції «Бібліотеки вищих навчальних закладів – сільській школі». Акцію буде спрямовано на підтримку сіль-

ської школи як культурного центру на селі, осередку збереження українських традицій, обрядів, звичаїв, організатора інтелектуально-культурного життя села та виховної роботи серед сільської молоді.

В ході Акції передбачається безоплатна передача сільським школам із маловикористовуваних та обмінно-резервних фондів вузівських бібліотек літератури, яка не втратила своєї інформаційної, наукової та культурної цінності.

Рада Асоціації бібліотек України звертається до бібліотек – членів АБУ підтримати цю акцію та пропонує організувати широку кампанію зі збору літератури серед авторів, читачів та друзів бібліотек.

З подробицями щодо акції можна ознайомитись на сайті Наукової бібліотеки Київського національного університету імені Тараса Шевченка (методичний центр бібліотек вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації): www.library.univ.kiev.ua.